

درس ششم: تألیفات امام خمینی

هدف‌های آموزشی

- ۱- آشنایی با مدت نویسندگی امام خمینی
- ۲- اطلاع از کتاب‌های اخلاقی - عرفانی امام خمینی
- ۳- شناخت کتاب‌های فقهی و اصولی امام خمینی
- ۴- اطلاع از خانواده امام خمینی - همسر و فرزندان

امام خمینی، از سال ۱۳۰۷ش (یعنی از سن ۲۷ سالگی) که قلم به دست گرفت و اولین کتاب عرفانی خود (شرح دعاء سحر) را نگاشت، تا آخرین روزهای تدریس و فعالیت علمی رسمی در حوزه علمیه نجف در سال ۱۳۵۷ش؛ یعنی به مدت پنجاه سال از نوشتن دست‌نکشید. چنان‌که تألیفات پرتعداد ایشان، از تنوع گوناگونی برخوردار است؛ تنوع از نظر زبانی، عربی و فارسی و از نظر موضوع، عرفانی، اخلاقی، اصولی و فقهی می‌باشند. تنوع دیگر اینکه بعضی از نوشته‌های امام خمینی اثر کامل و مستقل تألیفی می‌باشند و برخی به صورت «تعلیقه» و «حاشیه»؛ چنان‌که بعضی به صورت کتاب مفصل و چند جلدی؛ و بعضی به صورت «رساله» و یا حتی «یادداشت»، مانند یادداشت تاریخی در دفتر مرحوم وزیر یزدی. بیانیه‌های متعدد و پیام‌های تاریخی امام خمینی پس از آغاز نهضت در سال‌های آغازین دهه چهل و به‌ویژه پیام‌های ماندگارشان پس از تشکیل نظام جمهوری اسلامی که تا آخرین سال‌های عمر با برکتشان ادامه داشت؛ خود موضوع مستقل و سزاوار تحلیل و بررسی می‌باشد.

حاج آقا روح‌الله حدود پانزده سال اول نویسندگی در موضوع عرفان و اخلاق

قلم زده است:

۱. شرح دعاء سحر؛
۲. التعلیقه علی الفوائد الرضویّه؛
۳. مصباح الهدایة إلى الخلافة والولاية؛
۴. التعلیقه علی شرح فصوص الحکم؛
۵. التعلیقه علی مصباح الانس؛
۶. سرّ الصلوة؛
۷. آداب الصلوة؛
۸. اربعین حدیث با شرح چهل حدیث؛
۹. شرح حدیث جنود عقل و جهل (جلد اول)؛
۱۰. کشف اسرار؛

در همین سال‌ها نوشته‌های کوتاهی از ایشان در موضوعات و بعضی از مسائل فقهی و اصولی باقی مانده که نخست در کتابی با نام «الرسائل العشرة» به چاپ رسید، ولی در مجموعه «موسوعة الامام الخميني» با اضافه شدن بعضی از رسائل دیگر با عنوان «الرسائل الفقهية و الاصولية» انتشار یافته است.

اما از سال‌های میانه دهه بیست تا سال ۱۳۵۷ش تألیفات امام خمینی، در دو موضوع اصول و فقه بوده است. آثار فقهی، شامل «فقه استدلالی» و «فقه فتوایی» می‌باشد.

۱. انوار الهدایة فی التعلیقه علی الکفایه؛ دو جلد؛
۲. بدایع الدرر فی قاعدة لا ضرر؛
۳. الاستصحاب؛

۴. التعادل و الترجيح؛
۵. الاجتهاد و التقليد؛
۶. مناهج الوصول الى علم الاصول؛ دو جلد؛
۷. رسالة الطلب و الارادة؛ (این رساله گرچه در اثناء درس‌های اصول تدریس و نوشته شده، ولی در موضوع حکمی و فلسفی می‌باشد).
۸. كتاب الطهارة؛ چهار جلد؛
۹. رسالة في التقيّة؛
۱۰. المكاسب المحرمة؛ دو جلد؛
۱۱. كتاب البيع؛ پنج جلد؛
۱۲. الخلل في الصلوة؛
- آثار فقهی فتاوی امام خمینی نیز بدین قرار است:
۱. التعليقه على وسيله النجاة؛ دو جلد؛
۲. التعليقه على العروة الوثقى؛ دو جلد؛
۳. حاشیه بر رساله ارث ملاحاشم؛
۴. حاشیه بر توضیح المسائل آیت‌الله بروجردی؛
۵. تحرير الوسیله؛ دو جلد؛
- آثاری که در بردارنده فتاوی امام خمینی بوده و برای مدت قریب به سی سال در اختیار مقلدین ایشان قرار می‌گرفت، توسط بعضی از شاگردان نزدیک و اعضای هیئت استفتاء از کتاب‌های امام استخراج می‌گردید:
۱. رساله نجات العباد؛
۲. زبدة الاحکام - فارسی و خلاصه نجات العباد؛

۳. رساله توضیح المسائل؛

۴. زبدة الاحکام - عربی و خلاصه تحریرالوسیله؛

چنان‌که در طول حدوداً سی سال مرجعیت ایشان استفتائات فراوانی از سوی مقلدانشان به دفتر استفتائات رسیده است و محصول نهایی آن در مجموعه «موسوعة الامام الخمينی» در ده جلد تنظیم و ارائه گردید.

نباید در بخش تألیفات امام خمینی که در واقع شاهد و نشانه برجسته از مقام علمی ایشان می‌باشد - از مجموعه بیست و دو جلدی «صحیفه امام» غافل بود. این مجموعه در بردارنده سخنرانی‌ها، نامه‌ها، اجازه‌نامه‌ها و پیام‌های ایشان می‌باشد و به مثابه گنجینه بی‌مانندی در اختیار علاقه‌مندان و محققان و تشنگان حقایق و معارف اسلامی می‌باشد.

از این نکته هم نباید غافل بود که امام خمینی با اینکه سالیان متمادی در حوزه علمیه قم فلسفه اسلامی - شرح منظومه و اسفار - تدریس می‌کرده و شخصیت‌های بزرگی مانند فیلسوف شهید استاد علامه مرتضی مطهری را تربیت کرده، اما کتاب فلسفی خاصی از ایشان بر جای نمانده است. گرچه نظریات فلسفی زیادی از امام در کتاب‌های عرفانی و نیز کتاب‌های اصول فقه ایشان دیده می‌شود. اما آیت‌الله سید عبدالغنی موسوی اردبیلی از شاگردان ایشان آخرین دوره تدریس شرح منظومه و بخشی از تدریس آخرین دوره درس اسفار امام را به عنوان «تقریرات فلسفه» نوشته که با همت محققین مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی - دفتر قم در سه جلد تنظیم و انتشار یافته است.

تشکیل خانواده

آقا روح‌الله جوان که دیگر به اواخر دهه سوم عمر خود رسیده بود و در حوزه علمیه قم به عنوان فاضلی برجسته و استادی خودساخته شناخته می‌شد با بانو

قدس ایران - خدیجه ثقفی - دختر آیت‌الله میرزا محمد ثقفی تهرانی که از علاقه‌مندان ایشان بود ازدواج کرد. همسر آقا روح‌الله علاوه بر اینکه در خاندان روحانی و از علمای شناخته شده و برجسته رشد یافته و تربیت شده بود، از محبت‌های ویژه مادر بزرگ متمول خود که از خاندان‌های شناخته شده قاجار بوده، نیز برخوردار بود و در چنین خانواده‌ای از تحصیلات جدید هم بهره‌مند شده بود و حتی زبان فرانسه را می‌دانست.

صافی ضمیر، طهارت باطن و بی‌غل و غش بودن، به اضافه تحصیلات جدید و آگاهی از دانش و تحولات زمانه، در کنار دینداری و تدین و تقوی شخصیت مطلوب برای همسری آقا روح‌الله را به وجود آورده بود و این خصلت‌ها و خصوصیات تا پایان زندگی مشترک پرفراز و فرود این زوج بزرگوار، در کمال عشق و علاقه و همراهی و همدلی سپری گردید.^۱

از زندگی مشترک این زوج بزرگوار سیدمصطفی در سال ۱۳۰۹ش متولد شد. وی در حالی که هنوز به سن پنجاه سالگی نرسیده بود، دارای مقام علمی و جایگاهی ممتاز در رشته‌های مختلف فقه و اصول، تفسیر، حکمت و ادبیات عرب بود و آثار علمی متعددی از خود بر جای نهاده است.

سیداحمد متولد ۱۳۲۴ که پس از اخذ دیپلم در مدارس جدید، تحصیلات حوزوی را شروع کرد و علاوه بر اتمام دروس مقدمات و سطح، به مدت شش سال در حوزه علمیه قم و نجف از محضر اساتید حوزه از جمله پدر و برادر خود استفاده علمی کرد، ولی شخصیت سیاسی او بر جنبه علمی سایه انداخته است.

۱. ر.ک: به صحیفه امام، ج ۱، ص ۲. نامه تاریخی و پرنکته امام خمینی به همسرش در حالی که در میانه سفر به مکه و حج بیت‌الله در بیروت بوده است. و کتاب «قدس ایران» یادمان زندگی و خدمات همسر امام خمینی، ص ۵.

از امام و همسرش سه دختر باقی ماندند که صدیقه همسر آیت‌الله اشراقی شد و فریده با محمدحسین اعرابی، از تجار و بازرگانان قم که مورد اعتماد امام بود و حتی نماینده و وکیل مالی ایشان هم بود، ازدواج کرد و زهرا (فهیمه) با دکتر محمود بروجردی ازدواج کرد.^۱

فریده تحصیلات حوزوی را پی گرفت و از اساتید حوزه علمیه قم استفاده کرد و خود در مراکز آموزشی قم تدریس می‌کرد؛ زهرا مصطفوی تحصیلات خود را تا اتمام مقطع دکترای فلسفه اسلامی انجام داد و علاوه بر فعالیت‌های سیاسی در قالب تشکل‌های مختص زنان، عضو هیئت علمی دانشگاه تهران نیز می‌باشد. نکته جالب اینکه همه فرزندان امام خمینی با والدین خود کاملاً همفکر و همراه بودند و به‌ویژه سیدمصطفی و سیداحمد با اعتقاد کامل در مسیر الهی امام فعالیت کردند و بازوان پرتوان امام در حوزه و مسیر مبارزه بوده‌اند.

خلاصه درس ششم:

امام خمینی از سال ۱۳۰۷ تا سال ۱۳۵۷ ده‌ها جلد کتاب علمی در رشته‌های اخلاق، عرفان، فقه و اصول نوشته است.

کتاب‌های امام خمینی علاوه بر تنوع رشته‌ها، در قالب‌های متنوعی نیز نگاشته شده است.

کتاب‌های فقهی و اصولی تحقیقی امام خمینی به موازات تدریس همان درس‌ها به قلم ایشان نوشته شده است.

امام خمینی در زندگی خانوادگی از نعمت همسر همدل و همراه و نیز فرزندان صالح و فاضلی برخوردار بوده است.

۱. امام خمینی در زندگینامه خود نوشت خود، اسامی فرزندان را ذکر کرده است. صحیفه امام، ج ۱۹،